

بودجهی سالانهی عیراق؛ کورتهینان یان سه‌رپژئی پاره له 2024

04-06-2024

نووسه‌ره‌کان

مه‌حموود بابان

کورته : به‌رده‌وامیدان به کورتهینان وه‌کو ئه‌وهی سالی رابردوو له ئیستا و داهاتووشدا مه‌ترسیی گه‌وره ده‌خاته به‌رده‌م عیراق، هه‌رچه‌نده عیراق ئه‌وهی سالانه ده‌ستی ده‌که‌وئیت به پلان و بئ پلان خه‌رجی ده‌کات، چونکه داتا‌کان ده‌ریده‌خه‌ن ئه‌وه بودجهی په‌رله‌مان و خه‌رجی و داهاتی ده‌ولت نه‌بووه ئاراسته‌ی ئابووری و لاتی له دوو ده‌یهی رابردوودا دیاریکردوو، به‌لکو نرخی نه‌وت بووه

واپدیده‌چیت عیراق نیوهی په‌که‌می ئە‌مسالیش به‌بی بودجە‌ی په‌سه‌ندکراو به‌ری بکات، هه‌لبه‌ت چاوه‌پوانده‌کریت رۆژی 3ی حوزه‌یرانی 2024 کۆبوونه‌وه‌کانی په‌رله‌مان بۆ گفتوگۆکردن له‌سه‌ر چۆنیه‌تی داهاته‌کان و دابه‌شکردنی خه‌رجیه‌کان ده‌ستپێکات. سالی به‌ سالی جیاوازی نیوان خه‌رجی و داهاته‌کان له‌ عیراق رووی له‌ هه‌لکشان و داکشان بووه، به‌شێوه‌یه‌ک له‌ 2003دا کورته‌هێنان نه‌بووه، به‌لکو سه‌رپێژی داهاته‌ به‌سه‌ر خه‌رجیه‌کان 11.1 تریلیۆن دینار بووه، به‌لام له‌ 2013دا کورته‌هێنان گه‌یشتووته‌ 5.3 تریلیۆن دینار و سالی رابردوو 6.7 تریلیۆن دیناری تیپه‌راندوووه. ئە‌مسالیش به‌پێی خسته‌ی بودجە‌ی 2024 وادانراوه‌ بگاته‌ 64 تریلیۆن دینار.

بودجە‌ی سالیانه‌ بریتیه‌ له‌ کۆکردنه‌وه‌ی داهاته‌ و دابه‌شکردنه‌وه‌ی به‌سه‌ر خه‌رجیه‌کاندا. بنه‌مای سه‌ره‌کیش له‌ دانانی بودجە، راگرتنی هاوسه‌نگیه‌ له‌نیوان داهاته‌ و خه‌رجیه‌کان، به‌هه‌موو شێوه‌یه‌ک زیادکردنی سه‌رچاوه‌کانی داهاته‌ و که‌مکردنه‌وه‌ی خه‌رجیه‌کان، به‌لام له‌ عیراق ئە‌مه‌ پێچه‌وانه‌وه‌ بووه. بۆ نموونه‌ له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌ی رابردوو، خه‌رجیه‌کان 29 هینده‌ زیادیانکردوووه، له‌ به‌رامبه‌ردا داهاته‌کانیش ته‌نیا 8 هینده‌ و نیو زیادیانکردوووه.

به‌پێی خسته‌ی داتا‌کانی یاسای بودجە‌ی 2024، کۆی خه‌رجیه‌کانی ئە‌مسالی به‌ 211.8 تریلیۆن دینار و کۆی داهاته‌کانیش به‌ 147.8 تریلیۆن دینار دانراوه، به‌مشێوه‌یه‌ش کورته‌هێنان له‌مسالی 10 هینده‌ی سالی رابردوو ده‌بیت. زیادبوونی خه‌رجیه‌کان و پشتبه‌ستنی عیراق به‌ داهاته‌ نه‌وت ئابوورییه‌کی به‌رخۆری بن‌هاوتای بنیاتناوه‌ که‌ له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌دا، خه‌رجی مووچه‌ی فه‌رمانبه‌رانی ده‌وله‌ت له‌وه‌دا له‌ 2.1 تریلیۆن دیناره‌وه‌ گه‌یشتووته‌ 47.2 تریلیۆن دینار. مانه‌وه‌ی ئە‌م به‌رخۆرییه‌ش په‌یوه‌سته‌ به‌ نرخ‌ه‌ نه‌وته‌وه‌ نه‌وه‌کو هێزی کار و ئاستی به‌ره‌مه‌هێنانی فه‌رمانبه‌رانه‌وه‌.

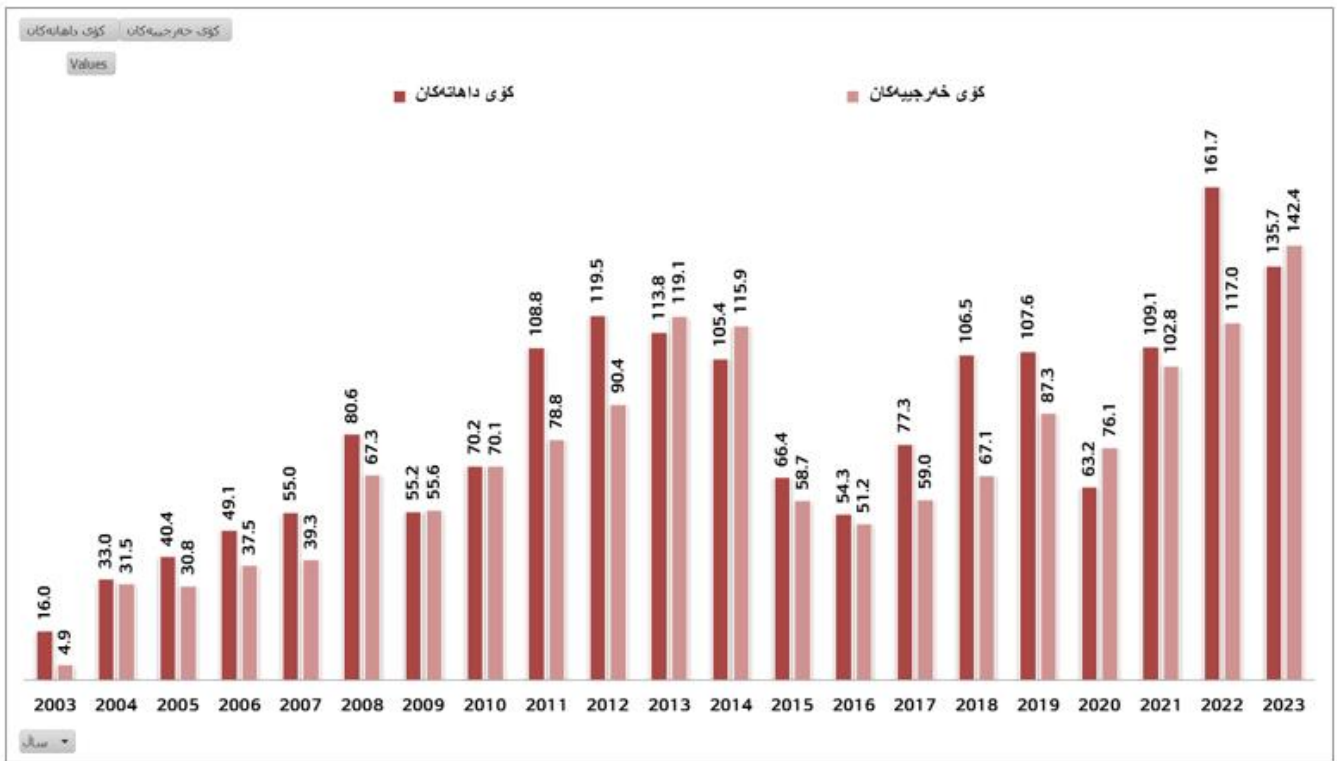
لێره‌دا به‌ پشتبه‌ستن به‌ داتا‌کانی وه‌زاره‌تی دارایی و بانکی ناوه‌ندی و یاسای بودجە‌ی سالیانه، هه‌لوه‌سته‌یه‌ک له‌سه‌ر دیوه‌ جیاوازه‌کانی بودجە‌ ده‌که‌ین که‌ داهاته‌ و خه‌رجیه‌کان له‌خۆده‌گریت، له‌ په‌که‌مین به‌شی ئە‌م زنجیره‌ گوتاره‌دا هه‌لوه‌سته‌ له‌سه‌ر کورته‌هێنان یان سه‌رپێژی بودجە‌ ده‌که‌ین. دووه‌مین به‌ش له‌سه‌ر دابه‌شبوونی خه‌رجیه‌کان به‌سه‌ر سێکنه‌ره‌ جیاوازه‌کان و پشکی هه‌ریمی کوردستان له‌ بودجە‌ی گشتی عیراق به‌دوای ئە‌وه‌ ده‌بین؛ له‌ دوو ده‌یه‌ی رابردوو داهاته‌ عیراق پاره‌ی بۆ چی خه‌رج کردوووه و چه‌ندی بۆ هه‌ریمی کوردستان بووه؟ سێیه‌مین و دوایین به‌شیش له‌سه‌ر کۆکردنه‌وه‌ی داهاته‌ و مه‌ترسییه‌کانی رێژه‌ی به‌رزی پشتبه‌ستنه‌ به‌ داهاته‌ نه‌وت و جیاوازی ژماره‌کانی نیو بودجە‌ و راپۆرته‌کانی وه‌زاره‌تی دارایی، که‌ وه‌ک داهاته‌ بۆی ده‌گه‌رێته‌وه‌ و ره‌زانه‌ندی له‌سه‌ر خه‌رجکردنی داوه، چونکه‌ ئە‌وه‌ی په‌رله‌مان وه‌ک یاسای بودجە‌ ده‌ریده‌کات و ئە‌وه‌ی وه‌زاره‌تی دارایی جێبه‌جێده‌کات، جیاوازییان زۆره‌.

مه‌ترسییه‌کانی ناهاوسه‌نگی هه‌لکشانی خه‌رجیه‌کان به‌رامبه‌ر داهاته‌کان له‌ عیراق

له‌ ماوه‌ی دوو ده‌یه‌ی رابردوو ناهاوسه‌نگیه‌کی گه‌وره‌ له‌ زیادبوونی کۆی خه‌رجیه‌کان به‌رامبه‌ر به‌ داهاته‌ هه‌یه. به‌شێوه‌یه‌ک خه‌رجیه‌کان سێ هینده‌ی داهاته‌کان زیادیانکردوووه. بۆ نموونه‌ به‌پێی داتا‌کانی وه‌زاره‌تی دارایی عیراق، کۆی خه‌رجیه‌کان له‌ 2003دا ته‌نیا 4.6 تریلیۆن و له‌ 2013دا 119.1 تریلیۆن و له‌سالی 2023دا گه‌یشتووته‌ سه‌روو 142.4 تریلیۆن دینار، واته‌ له‌ ده‌یه‌ی په‌که‌مدا خه‌رجیه‌کان 24 هینده‌ و له‌ ده‌یه‌ی دووه‌مدا 29 هینده‌ له‌ به‌راورد به‌ سالی 2003 زیادیان کردوووه. به‌دیوه‌که‌ی دیکه‌دا، له‌و ماوه‌یه‌دا له‌رووی داهاته‌وه‌ له‌ 2003دا 16 تریلیۆن دینار و له‌ 2013دا 113.8 تریلیۆن دینار و له‌ 2023دا 135.7 تریلیۆن دینار بووه، به‌مشێوه‌یه‌ش داهاته‌کان له‌ماوه‌ی ده‌یه‌ی په‌که‌مدا 6 هینده‌ و له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌دا 8 هینده‌ زیادیانکردوووه.

له‌ماوه‌ی ئە‌و دوو ده‌یه‌دا ئە‌وه‌ی وایکردوووه‌ زیادبوونی سێ هینده‌ی خه‌رجیه‌کان به‌سه‌ر داهاته‌کان ده‌رنه‌که‌وێت، به‌رده‌وامی سه‌رپێژی داهاته‌ سالیانه‌ بووه‌ به‌تایبه‌ت به‌هۆی به‌رزی نرخ‌ه‌ نه‌وته‌وه‌. به‌شێوه‌یه‌ک که‌ له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌دا ته‌نیا 4 سالی خه‌رجیه‌کان زیاتر بوونله‌ داهاته‌ به‌ده‌سته‌هاتوو که‌ ئە‌وانیش سالیانه‌ ده‌رکه‌وتنی داعش و بلاووبوونه‌وه‌ی کۆرۆنا و سالی رابردوو بووه، وه‌کو له‌ گرافیکی په‌که‌مدا هاتوووه‌.

گرافیک 1: داہات و خارجیہ کانی عیراق له 2003-2023

لهماوهی پێنج خولی رابردوودا، په‌رله‌مانی عێراق نه‌یتوانیوه هاوسه‌نگی بۆ بودجه‌ی سالانه بگه‌رێنێته‌وه، به‌شێوه‌یه‌ک له‌و ماوه‌یه‌دا به‌رده‌وام خه‌رجیه‌کانی زیاتر کردووه و داهاته‌کانیشی به‌ستوووته‌وه به‌ بری به‌رهمه‌هێنان و هه‌نارده‌کردن و نرخه‌ نه‌وته‌وه.

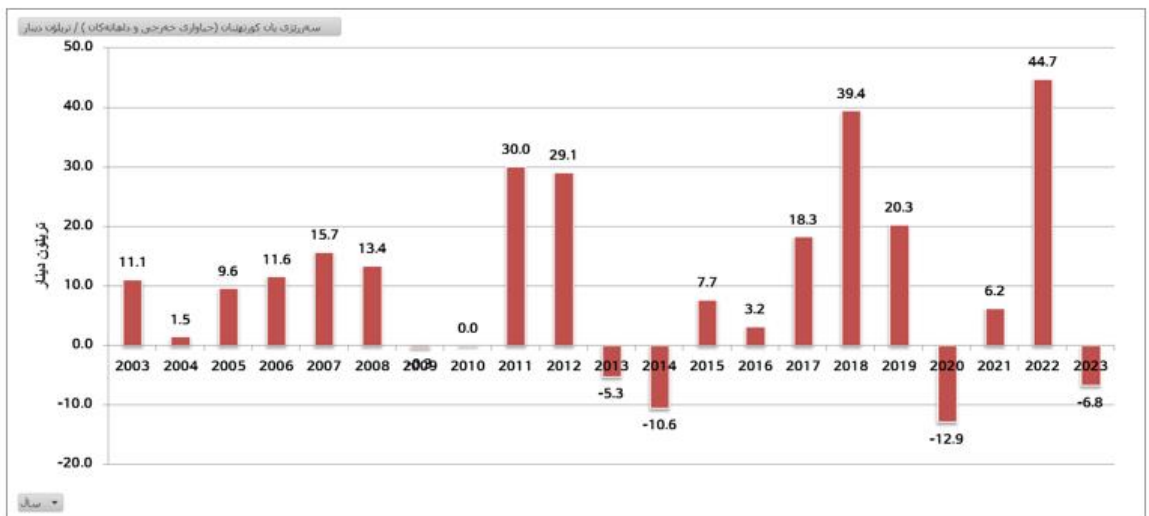
زیادبوونی خه‌رجیه‌کان و به‌تایبه‌تیش خه‌رجیه‌ی به‌گه‌رخستن، که رێژه‌ی سه‌رووی 80%ی خه‌رجیه‌کان پێکده‌هێنیت له‌ عێراق، سێ لێکه‌وته‌ی سه‌ره‌کی ده‌بیت، وه‌ک زیادبوونی قه‌رزێ ده‌ولت له‌سه‌ر نه‌وه‌ی داهاتوو، سسته‌بوون یان لاوازیبوونی گه‌شه‌ی ئابووری و ها‌تته‌ئارای قه‌یرانی داراییه‌وه.

له‌پاستیدا نیوه‌ی ئه‌و زیادبوونه‌ی خه‌رجیه‌ی به‌گه‌رخستنیش بۆ مووچه‌ رویشتوو، بۆ نموونه له‌ 2023-دا له‌ کۆی 118.2 تریلیۆن دینار، سه‌روو 47.2 تریلیۆن دینار بۆ مووچه‌ بووه، که ئه‌مه‌ش نه‌ک مه‌ترسی بۆ داهاتوو و ئه‌ته‌که له‌رووی هێزی کاره‌وه دروسته‌کات، به‌لکو ده‌ولته‌که‌ش به‌ره‌و که‌وتن و قوڵبوونه‌وه‌ی گه‌نده‌لی ده‌بات.

له‌ماوه‌کانی رابردوودا، به‌روونی له‌ عێراق سێیه‌میان ده‌رکه‌وت که نه‌مانی پاره‌ی کاش بوو بۆ دابه‌شکردنی مووچه‌ی فه‌رمانبه‌ران، ئه‌مه‌ش سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌ی رابردوودا، بانکی ناوه‌ندی عێراق پاره‌ی چاپکراوی له‌ 6.1 تریلیۆن دیناره‌وه گه‌یاندوووته‌وه 99.3 تریلیۆن دینار (2004-2024)، به‌لام رێژه‌ی سه‌رووی 90%ی ئه‌م پاره‌یه‌ش له‌ ده‌ره‌وه‌ی بانکه‌گانه که سال به‌ سال له‌گه‌ل زیادبوونی پاره‌ی چاپکراو، پره‌که‌ی له‌ 5.2 تریلیۆن دیناره‌وه گه‌یشتووته 90 تریلیۆن دینار، ئه‌مه‌ش ئاماژه‌یه‌کی روون له‌ مه‌ترسی به‌کارهێنانی کاش و نه‌گه‌رانه‌وه‌ی سه‌رمایه‌ی ده‌ولت بۆ دووباره‌ به‌گه‌رخستن نیشانداده‌ت.

هه‌روه‌ها، له‌رووه‌که‌ی دیکه‌شه‌وه زیادبوونی داهات و دابه‌شنه‌کردنه‌وه‌ی یان خه‌رجنه‌کردنی بۆ پڕۆژه‌کانی وه‌به‌ره‌هێنان له‌ وڵات، توانای ده‌ولته‌که‌ له‌ به‌رپوه‌بردنی سامانی وڵات نیشان ده‌دات، چونکه بودجه‌ ماوه‌که‌ی دیاریکراوه و ئه‌وه‌ی به‌ده‌سته‌اتوووه ره‌نگه به‌هاکه‌ی له‌ داهاتوودا بگۆردرێت.

گرافیک: جیاوازییه‌کانی خه‌رجی و داهاته‌کان له‌ماوه‌ی 2003-2023 (سه‌ررێژ یان کورته‌هێنان)

کۆتایی

له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌ی رابردوودا ژماره‌کانی نیو بودجه‌ی عێراق ده‌ریده‌خات که‌وا ناهاوسه‌نگیه‌کی گه‌وره له‌ خه‌رجی و داهاته‌کان هه‌بووه و به‌گۆنێه‌ی پلاندانان یاخود یاسا‌کانی په‌رله‌مان نه‌بووه، هه‌ربۆیه‌ش له‌سالی‌که‌دا 44 تریلیۆن دینار سه‌ررێژ و له‌سالی دواتر 6.8 تریلیۆن دینار کورته‌هێنان هه‌بیت.

لهماوهی دوو دهیهدا خهرجیهکان سی هیندهی داهاتهکان زیادیکردوهه. سهراوهی داهاتهکان که متر و دابهشیوونی خهرجیهکان زیاتر بووه، که ئەمەش له دوو دهیهی رابردوودا بهروونی دهردهکهوئیت. وهک له خشتهکانی پرۆژهیاسای بودجهی 2024دا بو پەرلهمان بهروونی دهردهکهوئیت، کاتیک سهراوهکانی داهات ته نیا 8 و شوئنهکانی دابینکردنی خهرجی بۆیان دهگاته 135 دامهزراوه و دهزگای سهه به دهوئلت، که زۆربهیان خهرجی مووچهیه.

رهنگه عیراق بتوانیت لهماوهی کورتخایهندا ئیدارهی کورتههینان به قهرزی دهرهکی یان ریکهوتنی هاوشیوهی ئهوهی چین پریکاتهوه، وهکو له یاسای 2024دا هاتوه؛ 1 له سهه 3 قهرزهکانی لهو ریکهوتنهوه پریکاتهوه که لهگهڵ چین ههیهتی، بهلام ئهوهی ناتوانیت دهردهوامی پیدات، دابینکردنی نیکهی 50 تریلیۆن دیناره بو مووچه، ئەگەر نرخى نهوت له سهروو 50 دۆلارهوه بو ههر بهرمیلیک نه بئیت.

لهکوئای ئهم به شهدا، رهنگه کورتههینان نهگاته ئه و بره ی له خشتهی بودجهی 2024 دانراوه که سهروو 64 تریلیۆن دیناره، بهلام بهردهوامیدان به کورتههینان وهکو ئهوهی سالی رابردوو له ئیستا و داهاتووشدا مهترسی گهوره دهخاته بهردهم عیراق، هههچنده عیراق ئهوهی سالانه دهستی دهکهوئیت به پلان و بن پلان خهرجی دهگات، چونکه داتاگان دهریدهخه ن ئهوه بودجهی پەرلهمان و خهرجی و داهاتی دهوئلت نه بووه ئاراسته ی ئابووری وئاتی له دوو دهیهی رابردوودا دیاریکردوهه، بهلکو نرخى نهوت بووه، که بهردهوام حکومهت و پەرلهمانی عیراق خهملاندنیان بو کردوهه. هه ربۆیهش سههریژ یان کورتههینان له بودجهی ئەمسال و سالانی داهاتوو په یوهسته به نرخى نهوت و ئه وهکارانهی کار له سهه نرخى نهوت دهکهن. باشترین نموونهش سالی شههری دژی داعش و بلبووونهوهی کۆرۆنایه که په نا بو یه دهگی وئات برا بو دابهشکردنی مووچه.

سهراوهکان

Supper admin panel (no date) Central Bank Of Iraq. Available at: <https://www.cbiraq.org/SeriesChartBig.aspx?isVir=0> ((Accessed: 02 June 2024

Retrieved May 30, 2024, from <https://mof.gov.iq/pages/MOFPublicReports.aspx>. *وزارة المالية, جمهورية العراق.*

Retrieved May 30, 2024, from <https://mof.gov.iq/pages/MOFPublicReports.aspx>. *وزارة المالية, جمهورية العراق.*